

Rolf Deen

Fred Houtzager

**EEN GESCHENK
VAN DE
WOESTIJN**

VERHALEN VOOR 1001 KINDEREN

INHOUDSOPGAVE

1.	Gebruiksaanwijzing	8
2.	Inleiding	10
	Een geschenk van de woestijn	10
	1001 Kinderen	10
	Verhalen en drama	10
	Verhaal en leren	11
	Drama en ervaring	11
	Reflectie op ervaring	11
	Dramacompositie	12
	Expositie	12
	Motorisch moment.....	12
	Ontwikkeling	12
	Crisis	12
	Afwikkeling.....	13
	Model (bouw, thema, verhaal, dramacompositie, opbouw, scènes, activiteiten, organisatie)	13
	Verbeelden, spelvaardigheid en vormgeven	13
	Voorwaarden verhaal en drama	13
3.	Verhalen en drama-activiteiten voor vier- tot zesjarigen	16
	<i>Van de zomer naar de herfst</i>	
	Salim de koetsier	17
	Muizen en olifanten	18
	Het bange konijntje.....	20
	Hans en Grietje	22
	<i>Van de herfst naar de winter</i>	
	De drie heksen	24
	De kaboutertjes.....	25
	Slang Sneki en kikvors Todo.....	26
	De kikker die in een prins veranderde	27
	<i>Van de winter naar het voorjaar</i>	
	Frederik.....	28
	De gouden sleutel	29
	Anansi rijdt op een tijger.....	30
	Koning Midas	31
	<i>Van het voorjaar naar de zomer</i>	
	De ezel en de os	32
	De aap en de krokodil.....	33
	De koning in zijn hemd.....	34
	De wijze kwartel	36
	<i>Dramacompositie</i>	38
	A: Het verhaal: Doornroosje	39
	B: Schematische weergave van de dramacompositie.....	40
	C: Beschrijving van het verloop van de compositie	41
4.	Verhalen en drama-activiteiten voor zeven- tot negenjarigen	47
	<i>Van de zomer naar de herfst</i>	
	Salim de koetsier	48
	De jongen die leerde lezen	50
	De doos van Pandorra	52
	De toren van Babel.....	54

INHOUDSOPGAVE

	<i>Van de herfst naar de winter</i>	
	Het midden van de wereld.....	56
	De drakelampion.....	58
	De drie veren	60
	De sneeuw in Chelm.....	61
	<i>Van de winter naar het voorjaar</i>	
	Snigoerka het sneeuwkind.....	62
	David en Goliath	63
	Jonas in de walvis.....	64
	Carnaval in het bos	66
	<i>Van het voorjaar naar de zomer</i>	
	De reiger en de krab	68
	Daidalos en Ikarus.....	69
	Ellert en Brammert.....	70
	De nieuwe kleren van de keizer	71
	<i>Dramacompositie</i>	72
	A: Het verhaal: De rattenvanger van Hamelen	73
	B: Schematische weergave van de dramacompositie.....	74
	C: Beschrijving van het verloop van de compositie	75
5.	Verhalen en drama-activiteiten voor tien- tot dertienjarigen	80
	<i>Van de zomer naar de herfst</i>	
	Salim de koetsier	81
	De blauwe beer.....	82
	Twee zonen en een vader	83
	De rijke bramenplukker.....	84
	<i>Van de herfst naar de winter</i>	
	Het Salomonsoordeel	86
	Rixt van Oerd.....	87
	Orfeus en Euridike	88
	Het waterlampionnenfeest.....	90
	<i>Van de winter naar het voorjaar</i>	
	De deur	92
	De Japanse steenhouwer	93
	De jaguar-vrouw.....	94
	Rijke Jossel en arme Mendel	96
	<i>Van het voorjaar naar de zomer</i>	
	De opstandige prinses.....	97
	Gotham	98
	Hamlet.....	100
	Arlecchino.....	102
	<i>Dramacompositie en voorstelling</i>	103
	A: Het verhaal: Romeo en Julia	104
	B: Schematische weergave van.....	105
	de dramacompositie.....	106
	C: Beschrijving van het verloop van de compositie	
	D: Theatervoorstelling van Romeo en Julia	112
6.	Drama ABC	113
7.	Copieerbaar compositieschema	126
8.	Literatuurlijst	127
	Personalia	128

I. GEBRUIKSAANWIJZING

Dit is een werkboek met verhalen en drama-activiteiten voor kinderen van vier tot dertien jaar. Dit boek kan gebruikt worden als zelfstandige 'methode' voor het vak drama in het primaire onderwijs. De gebruikswaarde overstijgt evenwel dit schoolvak. Dit is geen toeval of prettige bijkomstigheid. De samenstellers hebben het zo bedoeld. Er is vooral gedacht aan een samenspel tussen drama en levensbeschouwelijke vorming, waarover in de inleiding hierna meer. Wie ervaring heeft met **drama-in-onderwijs**, weet dat verbanden met alle vak- en vormingsgebieden, waarin de sociaal-emotionele ontwikkeling voorop staat, voor de hand liggen, maar dat kinderen ook bij Nederlands en wereldoriëntatie met elementen uit drama geholpen zijn.

In Engeland heeft men al ruime ervaring opgedaan met 'drama-in-education' en veel in dit boek is ook daarop gebaseerd. De inhoud van dit boek heeft gedurende het produktieproces meerwaarde gekregen, omdat de samenstellers niet alleen op de ervaringen in Engeland konden bouwen, maar ook op recente ervaringen in Nederland. Op een groot aantal Noordhollandse scholen is de werkwijze, die hier wordt voorgestaan, uitgetoetst door studenten van de Opleiding Leraren Basisonderwijs van de Hogeschool Alkmaar. De opmerkingen en suggesties die zij meebrachten uit de praktijk zijn verwerkt in de tekst van dit boek. Op die manier is bovendien gebleken dat dit boek ook een belangrijke rol kan spelen bij de opleiding en nascholing van leraren.

Overall waar met kinderen gewerkt wordt, ook buiten de school, kan dit boek zijn diensten bewijzen. Toch wordt er in de tekst altijd gesproken van 'de leraar'. De werkwijze heet in Engeland, het land van origine, 'drama-in-education'. Het gaat in de bedoeling van de samenstellers dus altijd om een situatie waarin kinderen leren onder begeleiding van volwassenen. Voor de, naar het gevoelen van de samenstellers, kunstmatige oplossing het woord leraar telkens te vervangen door bijvoorbeeld 'begeleider' is niet gekozen. Waar over leraar wordt gesproken, wordt overigens altijd zowel de vrouwelijke als mannelijke leraar bedoeld.

'Een geschenk van de woestijn' bestaat uit verschillende delen die goed zelfstandig te gebruiken zijn. De individuele gebruiker kan bij wijze van spreken af en toe een verhaal uit dit boek nemen en er mee werken naar eigen believen. Maar het is evengoed mogelijk dat een heel basisschoolteam besluit om het boek te hanteren als methode voor alle groepen.

Over de inleiding

De inleiding van dit boek laat zich lezen als verantwoording van de specifieke aanpak van de samenstellers, maar ook als algemene inleiding op **drama-in-onderwijs** ('drama-in-education'). Werkvormen, begrippen en principes uit het vak worden er in toegelicht. Hoe zit een verhaal in elkaar? Wat kun je ermee in het onderwijs? Wat is

het verschil tussen drama-in-onderwijs en een theatervoorstelling door kinderen? Wat is drama eigenlijk? Hoe leren kinderen door drama? Wat is de gebruikswaarde van een zogenaamde drama-compositie? Dit zijn allemaal vragen waarop wordt ingegaan in de inleiding.

De hoofdmoot

Het grootste gedeelte van dit boek wordt ingenomen door de verhalen en drama-activiteiten voor vier- tot dertienjarigen, ingedeeld in drie leeftijdsgroepen. Het gaat per leeftijdsgroep steeds om zestien verhalen die zo gegroepeerd zijn dat ze de indeling van het jaar in vier perioden volgen. De koppeling van de verhalen aan bepaalde seizoenen kan zijn nut bewijzen, maar is niet dwingend opgelegd. Het ligt evenwel voor de hand dat verhalen als 'De sneeuw in Chelm' en 'Snigoerka het sneeuwkind' in de winter worden verteld en gespeeld. Voor het overige zijn de samenstellers bij de ordening van de verhalen meer op sfeer en gevoel afgegaan, dan op literaire of pedagogische criteria.

Minimum en maximum

De minimale gebruikswaarde van dit boek is als volgt: De leraar neemt er zo nu en dan een verhaal uit, vertelt het en maakt gebruik van de beschreven drama-activiteiten die erop volgen.

De maximale gebruikswaarde van dit boek is als volgt: de leraar vertelt alle verhalen en maakt niet alleen gebruik van de beschreven drama-activiteiten bij het verhaal, maar probeert ook andere werkvormen uit het Drama ABC achterin het boek uit. Daarnaast kan hij met behulp van bijvoorbeeld het lemma 'vertellen' uit het Drama ABC ook andere verhalen, die hij kent of tegenkomt, geschikt maken om er op dezelfde manier als in dit boek mee te werken. Bovendien maakt die leraar gebruik van de dramacomposities die aan het eind van iedere leeftijdsgroep staan afgedrukt en past die met behulp van de inleiding toe op andere verhalen.

Voor, tijdens, na en naast.

De drama-activiteiten bij ieder verhaal zijn suggesties. Met behulp van het Drama ABC achterin het boek kan men ook andere activiteiten bij een verhaal kiezen.

De drama-activiteiten staan telkens beschreven onder de kopjes: 'Voor het verhaal', 'tijdens het verhaal' en 'na het verhaal'. Soms vindt men ze alle drie, vaak twee en ook wel maar één.

Voor het verhaal

Een drama-activiteit onder het kopje 'voor het verhaal' moet vanzelfsprekend worden uitgevoerd voordat de leraar begint te vertellen. Het betreft activiteiten als kennismakings-, samenwerkings-, ontspannings- en concentratieoefeningen. Soms wordt er ook een aspect van het verhaal uitgelicht en voorbereid. Zo verkennen de jongste kinderen de bewegingen en gedragingen van de dieren waarover zij straks in de vertelling zullen horen. (Zie bijvoorbeeld 'Muizen en olifanten')

Tijdens het verhaal

Een drama-activiteit onder het kopje 'tijdens het verhaal' wordt ook inderdaad tijdens de vertelling uitgevoerd. De leraar stopt dan niet echt met vertellen, maar door de activiteit worden de kinderen de vertelling binnengehaald. Het kan zijn dat de leraar de rol aanneemt van een van de verhaalfiguren en in die rol de kinderen vragen stelt of om raad vraagt. Het kan zijn dat de kinderen gevraagd wordt bewegingen te maken en zo in de huid van de verhaalfiguren te kruipen. In ieder geval betreft zo'n 'onderbreking' bijna altijd een moment waarop het verhaal zich in verschillende richtingen zou kunnen ontwikkelen of waarin het 'probleem' waar het in het verhaal om draait aan de orde komt. Deze momenten worden in de inleiding en het Drama ABC onder de begrippen 'motorisch moment', 'ontwikkeling', 'crisis' en 'afwikkeling' verder toegelicht. Het boeiende is dat de leraar door de activiteiten 'tijdens het verhaal' er rekening mee moet houden dat het dramatisch verloop van het verhaal door de bijdrage van de kinderen een andere wending kan krijgen. U vindt voorbeelden te over in het boek zelf, maar we willen er hier een noemen. Het verhaal 'het Salomonsoordeel' bevat het moment waarop het kind dat door twee vrouwen wordt opgeëist in tweeën gedeeld dreigt te worden. Op dat moment worden de kinderen uitgenodigd dat tafereel uit te beelden in een tableau vivant, waarna de leraar de kinderen aantikt die dan vervolgens hun gedachten over dit moment uiten.

Op welk moment in het verhaal de activiteiten 'tijdens het verhaal' moeten worden uitgevoerd, staat met een tekenje (#, §) in de tekst aangegeven. Dit zelfde tekenje komt terug voor de beschrijving van de activiteiten.

Na het verhaal

Het belang van reflectie en evaluatie voor het leren door drama wordt ook in de inleiding en het Drama ABC toegelicht. Het ligt voor de hand dat drama-activiteiten die na de vertellingen worden toegepast juist een reflexieve en evaluatieve werking hebben. Zo worden kinderen onder het kopje 'na het verhaal' uitgenodigd te schrijven, te tekenen en met elkaar te spreken. Maar sommige activiteiten stimuleren kinderen ook tot het zich voorstellen van een alternatieve afloop van het drama of het doordenken van de consequenties van het gebeurde. Zo worden kinderen na het verhaal van 'Daidalos en Ikarus' gevraagd vleugels te bedenken waarmee Ikarus niet neergestort zou zijn.

Vetgedrukt

Woorden, begrippen en drama-activiteiten die in dit boek vetgedrukt zijn, verwijzen altijd naar het Drama ABC. Om de omvang te beperken en de gebruikswaarde te verhogen, is gekozen voor dit systeem van kruisverwijzing. Een drama-activiteit wordt vaak niet ter plekke uitgelegd, daarvoor moet men verder zoeken in het Drama ABC. Maar ook in het ABC zelf staan al die woorden vetgedrukt om ook daar de gebruiker in staat te stellen kruisverbindingen te leggen.

Naast het verhaal

Onbesproken is tot nu toe het kopje 'naast het verhaal'. Het betreft hier geen werkvorm of activiteit, noch informatie die direct van nut is voor de kinderen. Het gaat om een toelichting op het verhaal, die puur bestemd is voor de leraar. Hij kan die lezen en er zijn voordeel mee doen. Het kan een verdieping van het verhaal bieden, informatie erover geven of een bepaald facet belichten. Het is niet de bedoeling dat de leraar de inhoud van deze stukjes als verborgen agenda meeneemt in de vertelling aan de kinderen. Het betreft hier vooral de interesse van de leraar. En in die zin is het een 'concessie' van de samenstellers aan die mensen die met de vraag worstelen waar het verhaal nu 'eigenlijk' over gaat. Bij het lezen van de stukjes zal echter blijken dat vaak die vraag juist onbeantwoord blijft, omdat het antwoord besloten ligt in de manier waarop ieder voor zich (kind en volwassene) door de dramatische ontwikkeling van het verhaal wordt aangesproken.

Dramacomposities en voorstelling

Over de dramacomposities wordt in de inleiding hierna voldoende gezegd. Hier wordt volstaan met de opmerking dat een dramacompositie een uitgebreide uitwerking is van een verhaal, waarin met behulp van meerdere drama-activiteiten verschillende betekenislagen van het verhaal worden blootgelegd en uitgewerkt.

Drama-in-onderwijs is iets anders dan een theatervoorstelling door schoolkinderen voor publiek. Toch kunnen bijvoorbeeld scholen die een lange traditie van schooltoneel en -musicals hebben wel degelijk hun voordeel doen met dit boek. Aan het slot van de dramacompositie 'Romeo en Julia' in het gedeelte voor de tien- tot dertienjarige is een voorbeeld van een voorstelling voor publiek te vinden. Deze voorstelling staat evenwel niet op zich, maar vloeit voort uit de voorafgaande dramacompositie. De algemene richtlijnen en principes die er in worden genoemd, zijn zonder meer toepasbaar op iedere andere voorstelling die men met kinderen zou willen maken.

Drama ABC

Achterin het boek vindt men een alfabetisch overzicht van drama-activiteiten. Het is een wegwijzer voor de gebruikers van dit boek. Maar het kan ook dienen als een zelfstandig vademecum voor drama-in-onderwijs. Sommige lemma's zijn zeer kort en dienen slechts ter verheldering van een term of een begrip. Andere zijn daarentegen langer en bieden veel informatie. Zo is bijvoorbeeld het lemma 'vertellen' eigenlijk een kleine handleiding in het omzetten van een tekst naar een vertelling. Onder het woord 'drama-opbouw' zijn de basiselementen van ieder drama en verhaal te vinden. En onder 'samenwerkingsoefeningen' vindt men informatie die veel verder strekt dan de uren die men met kinderen bezig is met dit boek.

Literatuur

De literatuurlijst, tot slot, bevat alle boeken die gebruikt zijn voor het samenstellen van dit boek. Daarmee heeft de gebruiker ook direct een lijst in handen, waarmee kennis over en inzicht in drama-in-onderwijs en verhalen in het algemeen verdiept kan worden.

2. INLEIDING

Een geschenk van de woestijn

Eens vroeg iemand aan Salim hoe het toch kwam dat hij mensen met woorden kon betoveren. Hij antwoordde: 'Dat is een geschenk van de woestijn geweest. Zoals je weet, is niemand graag in de woestijn. Overdag is het er te heet en 's nachts te koud. Daardoor werd de woestijn eenzaam. Ze schreeuwde om hulp, maar niemand wilde er van weten. Behalve mijn betbet-over-grootvader. Die bleef de woestijn trouw. Hij verliet de groene stad en ging tussen de zandkorrels leven. De woestijn was zo dankbaar dat zij hem en al zijn kinderen en kindskinderen de mooiste van alle kleuren gaf: de geheime kleur van het woord. Daardoor kwam het dat ze bij het kampvuur en op hun reizen altijd iets te vertellen hadden. Zo veranderden mijn voorvaders door hun verhalen het hete zand in bergen en watervallen, oerwouden en sneeuw. En bij het kampvuur vertelden ze elkaar verhalen, al stierven ze bijna van honger en van dorst. Ze zaten midden in de woestijn, die het paradijs geworden was waar melk en boning vloeiden. Ja, ze namen het paradijs mee op hun reizen, en door het betoverde woord werden bergen en valleien, de planeten en werelden zo licht als een veertje.'

Het rijtuig van Salim kwam nooit verder dan Damascus en Beiroet, maar met zijn passagiers bereisde hij alle streken van de wereld.

Met het slot van dit fragment uit het verhaal 'Salim de koetsier' is direct een van de belangrijkste effecten van verhalen en drama in onderwijs gegeven: 'Leraar en kinderen komen nooit verder dan het klaslokaal, maar met elkaar bereizen zij alle streken van de wereld'.

Rafik Schami's boek 'Vertellers van de nacht' (Schami, 1990) vormde de eerste inspiratie voor de samenstelling van dit boek. Het vertelt het verhaal van Salim de koetsier die bekend staat om zijn vertelkunst en daardoor een onbetwistbare concurrentiepositie verwerft ten opzichte van zijn collega's. Salim verliest op een bepaald moment zijn stem en daarmee de voornaamste bron van inkomsten. De fee die hem zijn stem afneemt, biedt hem echter wel een oplossing. Als zijn vrienden hem allemaal een verhaal vertellen, kan na afloop van de verhalencyclus zijn spreekvermogen weer worden hersteld. Titel en inhoud van Schami's boek verwijzen natuurlijk direct naar de vertellingen van duizend-en-één nacht en naar Boccaccio's Decamerone. In beide klassieke werken zijn mensen opgesloten in een ruimte of situatie waaruit zij zich redden door middel van verhalen. De Nederlandse vertaler van de vertellingen van duizend-en-één nacht, arabist Richard van Leeuwen, zegt hierover: 'Een goed verhaal lost de spanning op die aanvankelijk altijd bestaat tussen vreemden: het verbaast, het vermaakt, het ontroert, het verlost daardoor zowel de verteller als zijn toehoorder uit hun isolement. Als er zoiets als een moraal van het verhaal bestaat, dan is het deze. En die moraal is tevens de beste rechtvaardiging van het fantastische - want de wereld van het verhaal is aan geen andere wetten gebonden dan die van de ver-

beelding. Niet in de fantasie schuilt de leugen, maar in de beknotting ervan. De geest moet kunnen waaien waarheen hij wil.'

De woestijn is in vele culturen het ultieme symbool van het isolement. Niet alleen in jodendom, christendom en islam, maar in vele andere godsdiensten waaronder zeker het Boeddhisme, worden situaties van crisis, isolement en problemen gezien als de bron van verhalen en vertellingen. Al vertellend en verbeeldend probeert men de crisis te bezweren, het isolement te verbreken en de problemen op te lossen. Niet voor niets maken zoveel moderne therapieën gebruik van het verhaal en is het bijna een volkswijsheid geworden dat 'praten over wat je bezighoudt' goed voor de mens is. In een cultuur als de onze, waar het collectieve verhaal een tijd in diskrediet is, doet het individuele verhaal opgang, want mensen willen hoe dan ook 'hun verhaal kwijt'.

In het onderwijs en andere situaties waar het leraren en opvoeders ter harte gaat dat kinderen een eigen levensbeschouwing ontwikkelen en een gezond moreel besef krijgen, wordt geworsteld met het probleem dat levensbeschouwing en moraal sec niet meer overdraagbaar zijn zonder in gemoraliseer te verzanden. Velen vrezen in de valkuil te vallen hun eigen ethiek met klem aan anderen op te leggen. Dit probleem doorkruist de scheidslijnen van de godsdienstige en niet-godsdienstige context, de scheidslijnen van openbaar en bijzonder onderwijs. Het vertellen en spelen van verhalen door middel van drama is een poging om aan dit dilemma te ontkomen. Verhalenverteller Guus Rekers zegt: 'Met verhalen vertellen bevordert je het onderscheidingsvermogen. Goede verhalen roepen altijd de rechter in ons wakker, je moet onderscheid maken tussen goed en kwaad.'

1001 kinderen

'Verhalen zijn een lofzang op de humaniserende macht van het vertellen. Elk boeiend verhaal slaat een brug tussen mensen, hoe vreemd ze elkaar ook zijn', zegt Richard van Leeuwen. Deze uitspraak heeft de samenstellers gesterkt in de overtuiging dat het werken met dit boek een bijdrage kan betekenen voor mensen die in school en samenleving zich inspannen verbanden te leggen tussen de diverse culturen die Nederland tegenwoordig rijk is. De gekozen verhalen zijn afkomstig uit verschillende tradities en landen waaronder het boeddhisme, het jodendom, het christendom, de islam, Nederland, Rusland, Engeland, Duitsland en Turkije. Toch wordt die herkomst van de verhalen, voorzover die al niet duidelijk of algemeen bekend is, doorgaans niet expliciet vermeld, juist omdat 'elk boeiend verhaal een brug slaat tussen mensen, hoe vreemd ze elkaar ook zijn' en om te voorkomen dat men 'politiek correct' die verhalen selecteert die het beste uitkomen.

Verhalen en drama

In hetgeen nu volgt wordt een inleiding gegeven op het werken met drama in het onderwijs, natuurlijk aan de hand van een verhaal.